

Aida Ličina Ramić

SARAJEVO U RITMU MODERNIZACIJE

Urbana transformacija i njene posljedice 1970-ih i 1980-ih

Aida Ličina Ramić

SARAJEVO U RITMU MODERNIZACIJE.

Urbana transformacija i njene posljedice 1970-ih i 1980-ih

HISTORIJSKE MONOGRAFIJE

Knjiga 32

Izdavač

Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju
Podgaj 6, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
<https://iis.unsa.ba>

Glavni i odgovorni urednik

Dr. sc. Enes S. Omerović

Recenzenti

Prof. dr. Amir Duranović

Prof. dr. Mirza Džananović

Dr. sc. Zlatko Jovanović

Na koricama

Trg Pere Kosorića.

Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa
Sarajevo, Zbirka fotografija, autor: Alija Bejtić, 1970. godina.

ISBN 978-9958-649-79-0

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu
Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH
pod ID brojem 66799366

UNIVERZITET U SARAJEVU – INSTITUT ZA HISTORIJU

Aida Ličina Ramić

SARAJEVO U RITMU MODERNIZACIJE

Urbana transformacija i njene posljedice 1970-ih i 1980-ih

Sarajevo, 2025.

∞

Ševali i Amiru

PREDGOVOR	7
UVOD	11
SARAJEVO: OD ZABORAVLJENOG GRADA	
DO OLIMPIJSKE PAHULJICE	37
▣ Uspostavljanje nove vlasti: teritorijalno-administrativna organizacija poslije 1945.	43
▣ Put do reguliranja društveno-političkog položaja grada	48
▣ Grad širi njedra: teritorijalno-administrativne promjene u Sarajevu 1970-ih godina kao odraz transformacije grada	51
GRAD U NASTAJANJU: PROSTORNO ŠIRENJE GRADA	61
▣ Grad u nacrtu: izazovi urbanističkog planiranja Sarajeva	66
▣ Građevinska djelatnost u prvim decenijama poslije rata	74
▣ Izgradnja stambenih naselja.....	74
▣ Sarajevska čaršija kao element urbanog identiteta grada u socijalizmu	96
▣ Urbanizacija prostora grada Sarajeva u razdoblju 1971–1984.	107
▣ Sarajevo kao “Balkanski London”: realizacija Projekta zaštite čovjekove okoline.....	108
▣ Grad na otvorenom dlanu: građevinska djelatnost u Sarajevu 1970-ih i 1980-ih godina	119
▣ Stambena politika – izazovi i prilagodbe	130
▣ Vruća cigla odgovornosti: neuspjeh reforme društveno usmjerene stambene izgradnje	144
▣ Stanovi s rang-liste: raspodjela društvenih stanova	146
▣ Individualna stambena izgradnja.....	159
▣ Stambene zadruge	166

▾ Na margini plana: bespravna stambena izgradnja	172
▾ Na granici grada: urbanizacija padinskih dijelova grada.....	191
GRAD I LJUDI: DRUŠTVENE PROMJENE POD	
OKRILJEM URBANIZACIJE.....	201
▣ Grad u porastu: demografska slika Sarajeva u socijalizmu.....	204
▣ Zdravstveni mozaik grada: razvoj zdravstvene zaštite Sarajeva u socijalizmu.....	211
▣ Grad u preobrazbi: migracije, deagrarizacija i ruralizacija grada	223
▾ U ritmu svakodnevnice: dnevne migracije stanovništva u gradu.....	247
▣ Grad kao okvir transformacije: porodica na raskršću promjena.....	252
▾ Ženska emancipacija pod pritiskom svakodnevnice	260
▣ Nevidljive granice grada: društvena segregacija u urbanom prostoru.....	275
RITAM GRADA: URBANIZACIJA SVAKODNEVNOG ŽIVOTA.....	287
▣ Stan i stanovanje	292
▾ Veličina i izgled stana.....	292
▾ Useljenje i uređenje stana.....	305
▾ Kultura stanovanja.....	318
▾ Ekonomski okvir stanovanja: pitanje stanarina	330
▾ Snabdijevanje i ishrana	338
▣ Slobodno vrijeme u gradu: zabava, putovanja, izazovi gradskog načina života... ..	359
ZAKLJUČAK.....	395
SUMMARY.....	407
IZVORI I LITERATURA.....	411
PRILOZI.....	433
INDEKS IMENA.....	441

Onaj koji zaključi da je spoznao sve o nekom historijskom pitanju u Sarajevu gotovo sigurno će otkriti novi materijal koji izaziva sumnju i tjera na dalje istraživanje.
(Robert J. Donia, *Sarajevo: biografija grada*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2006.)

Knjiga Roberta J. Donie bila je važan orijentir za mene, kako u izboru teme, tako i u istraživanju koje je prethodilo publikaciji koja je pred vama, jer jasno pokazuje složenost zadatka pisanja historije Sarajeva. Citirane riječi iz njegova predgovora, s kojima započinjem ovaj tekst, najbolje ilustriraju neiscrpnost izvorne građe te stalnu potrebu za novim istraživanjima i interpretacijama.

Zahvalna sam što, deset godina nakon početka moga istraživačkog putovanja kroz historiju Sarajeva, imam priliku uobličiti i ukoričiti rezultate rada sabrane u knjizi *Sarajevo u ritmu modernizacije. Urbana transformacija i njene posljedice 1970-ih i 1980-ih godina*, koja predstavlja prerađenu verziju doktorske disertacije *Urbanizacija Sarajeva (1971–1984) i njen utjecaj na društvene promjene*, odbranjene 2020. godine na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Istraživanje se odvijalo postepeno, uz druge naučne projekte, profesionalne obaveze i životne okolnosti; s vremenom su pristizali novi uvidi i rezultati, što je, vjerujem, doprinijelo sazrijevanju ovog rukopisa.

Na tom tragu, ovo je prvi korak u nastojanju da se rasvijetle i bolje razumiju zbivanja iz bogate i živopisne socijalističke prošlosti Sarajeva. Posebno nastojim povezati prostornu transformaciju grada s društvenim promjenama – od urbanističkih politika i stanovanja, preko promjena u strukturi stanovništva i transformacije rodnih uloga, do novih obrazaca svakodnevnog života. Ta su iskustva još uvijek sačuvana u sjećanjima i svakodnevnici njegovih stanovnika, ali su tek djelimično zabilježena na stranicama bosanskohercegovačke historiografije.

Pisati historijsku monografiju grada zahtjevan je posao, naročito imajući u vidu da je grad složena cjelina. Da bismo ga bolje razumjeli, potrebno je sagledati ne samo prostor kao fizičku komponentu i druge kvantitativne pokazatelje razvoja, nego i ljude i njihove odnose, oblikovane specifičnim društveno-političkim, ekonomskim i kulturnim okolnostima vremena. Kada je riječ o vlastitom gradu, onom u kojem sam rođena, odrasla i u kojem i danas živim, taj je zadatak teži, a odgovornost veća; stoga je ova knjiga prije svega prilog urbanoj i društvenoj historiji Sarajeva, ali i historiji SR Bosne i Hercegovine i socijalističke Jugoslavije. Urbane procese ne posmatram izolirano u administrativnim okvirima jednog grada; na razvoj Sarajeva presudno je utjecalo složeno društveno-političko uređenje socijalizma, ali i širi evropski tokovi modernizacije koji su se prelamali kroz jugoslavenski kontekst.

U času kada sam završavala ovaj predgovor (oktobar 2025), u Sarajevu su se odvijali procesi koji upućuju na (dis)kontinuitete s razdobljem kasnog socijalizma. Početkom godine obnovljena je trolejbuska linija prema Vogošći – više od trideset godina nakon njenog prvog puštanja u rad – a pojedini projekti osmišljeni osamdesetih tek ulaze u fazu realizacije (izgradnja tramvajske pruge do Hrasnice). Istodobno, ponovo su otvorena stara pitanja: legalizacija bespravno izgrađenih stambenih objekata, kao i trajni problem zagađenja zraka u Sarajevu. Vjerujem da će čitateljice i čitatelji u tim primjerima prepoznati obrasce kontinuiteta i prekida koje ova knjiga nastoji rasvijetliti; u tom duhu ona je ujedno i poziv na dalju raspravu, kako među kolegama istraživačima, tako i među sarajevskim čitateljstvom.

Imajući sve rečeno u vidu, na ovom mjestu želim izraziti zahvalnost svima koji su pomogli da ova knjiga dobije svoj oblik. Prije svega, zahvaljujem se svom mentoru, prof. dr. Husniji Kamberoviću, na povjerenju, nesebičnoj podršci u izboru teme i strpljenju tokom izrade doktorske disertacije. Posebnu zahvalnost dugujem prof. dr. Edinu Radušiću, članu komisije za odbranu doktorskog rada i mentoru na magistrskom radu, čije su sugestije i prijateljski savjeti bili stalni vjetar u leđa, osobito u trenucima kada je podrška bila najpotrebnija.

Zahvalna sam kolegicama i kolegama te stručnom osoblju Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu, napose kolegici Anidi Ibričić i kolegi Igoru Miškoviću, bibliotekarima, za kontinuiranu pomoć. Naročitu zahvalnost upućujem dragim prijateljicama i prijateljima iz Instituta, za podršku, sve sugestije, čitanje teksta, razgovore koje smo vodili: Sonji Dujmović, Elmedini Duranović, Ajdinu Muhedinoviću, Edinu Omerčiću, Enesu S. Omeroviću i Sabini Veladžić. Posebna zahvala ide i kolegi Enesu S. Omeroviću, koji je nesebično preuzeo ulogu urednika ove knjige i na taj način olakšao njenu pripremu i objavljivanje. Zahvaljujem se i kolegicama i kolegama s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, a posebno kolegi Amiru Duranoviću, koji je u vrijeme pandemije i potpunog "lockdowna" u julu 2020. godine, uz članove komisije, bio ključna podrška tokom odbrane doktorata. Zahvalna sam i recenzentima, među njima i Amiru, te kolegama Mirzi Džananoviću i Zlatku Jovanoviću na strpljivom čitanju, korisnim primjedbama i nesebičnoj pomoći.

Posebnu zahvalnost dugujem institucijama u kojima sam istraživala, kao i njihovim vrijednim zaposlenicima: Historijskom arhivu Sarajeva, Biblioteci grada Sarajeva – Centralno odjeljenje, Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine, Arhivu Bosne i Hercegovine, Historijskom muzeju Bosne i Hercegovine, Federalnom zavodu za statistiku, Zavodu za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, Kantonalnom zavodu za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu kao i Arhivu Jugoslavije i Narodnoj biblioteci Srbije u Beogradu. Među brojnim pojedincima iz ovih ustanova, želim posebno izdvojiti dragog kolegu Boru Jurišića iz Arhiva Bosne i Hercegovine, gđu Mevlu Softić iz Federalnog zavoda za statistiku, te moje drage kolegice iz Biblioteke grada Sarajeva, Centralno odjeljenje – čitaonica, gđe Fatu Duraković i Šefiku Bogunić. Posebno se zahvaljujem prijateljici i kumi Dini Memić, koja je u to vrijeme radila u Historijskom muzeju BiH, što je strpljivo slušala moje dileme i probleme, bila podrška i uputila me na vrijedne fotografske izvore ove institucije.

Zahvaljujem se i Federalnom ministarstvu obrazovanja i nauke, kao i Ministarstvu za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo, na finansijskoj podršci projektima koji su omogućili istraživanja za izradu i dopunu ove

knjige.¹ Zahvaljujem se i Vijeću Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu na podršci projektu i uvrštavanju rukopisa u izdavački plan Instituta. Za duge razgovore četvrtkom uz kafu, beskrajno strpljenje, savjete i sedmični “restart”, hvala dragim prijateljicama Elmi i Ivani.

Na putu realizacije ovog istraživanja i pisanja knjige pratila me i podržavala moja porodica. Moj suprug Emir bio je stalni oslonac, a u međuvremenu se naša porodica proširila i život su nam uljepšale naše kćerkice Esma i Lamija, koje su rasle skupa sa ovim rukopisom. Naravno, ništa od ovoga ne bi bilo moguće bez podrške mojih roditelja, Ševale i Amira, kao i moje sestre Emine. Ovu knjigu posvećujem svojim roditeljima, koji su zauvijek moj oslonac i moja inspiracija; u znak zahvalnosti za tihu podršku, koja se ogledala u svakodnevnim malim i velikim gestama, njima pripada svaka dobra stranica ovog rukopisa.

¹“Urbanizacija Bosne i Hercegovine u XX stoljeću – izvori, historiografija, nova istraživanja” projekat je podržalo Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke; “Ekološke i društvene posljedice bespravne stambene izgradnje u socijalističkom Sarajevu” projekat je podržalo Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo.